

DISCUSSIONOTA

RECHT OP CULTUUR 10 JAAR NA HET ALGEMEEN VERSLAG OVER DE ARMOEDE

Kunst en Democratie
Culture et Démocratie

In opdracht van het Steunpunt tot bestrijding van armoede,
bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

APRIL 2005

CENTRUM VOOR
GELIJKHEID
VAN KANSEN
EN VOOR RACISME
BESTRIJDING

Steunpunt tot
bestrijding van
armoede, bestaans
onzekerheid en
sociale uitsluiting

POD | Maatschappelijke Integratie
SPP | Intégration Sociale

 Koning
Boudewijnstichting

.be

In samenwerking met Gemeenschappen en Gewesten

Het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA): Recht tot deelname, bijdrage en opbouw van cultuur

Het Algemeen Verslag over de Armoede (AVA), is 'bijzonder'. Ten eerste omwille van het concept: mensen die in armoede leven werden voor het eerst sterk betrokken bij het opzet. Ten tweede omwille van de ruime aandacht die men besteedde aan cultuur en cultuurparticipatie.

Deelname aan het culturele leven lijkt één van de laatste zorgen van arme mensen, een dimensie die kan toegevoegd worden als andere basisbehoeften vervuld zijn. Mensen die in armoede leven, ervaren dit echter anders. De culturele uitsluiting is voor hen een grotere uitsluiting dan de economische uitsluiting. Culturele uitsluiting raakt hen in hun wezen, daar waar de economische uitsluiting enkel betrekking heeft op externe aspecten van het leven.¹ Cultuurparticipatie voor armen is wel degelijk zinvol en nodig. Cultuur kan het dagelijkse leven in een ander perspectief plaatsen. Cultuurparticipatie helpt om de bijzondere leefsituatie van armen op een positievere manier te communiceren naar de buitenwereld.

Er werd gekozen voor de titel 'recht tot deelname, bijdrage en opbouw van cultuur'. Dat staat voor een actieve participatie op het ruime culturele veld².

Enkele uitgangspunten in het Algemeen Verslag over de Armoede:

- Cultuur is dat hele levensdomein waarin mensen hun waarden en gedachten, hun visies en ideeën uitdrukken en met elkaar communiceren. Enkel via cultuur kan men meebouwen aan een samenleving. Binnen dit grote domein van cultuur zijn er bepaalde gebieden waar de nadruk ligt op de expressie, de uitdrukking en vormgeving van het culturele goed. Dit noemen wij cultuur in enge zin. In het expressieve gebied bevinden zich ook de kunsten, de artistieke expressie³. De gelijkwaardigheid van culturen wordt benadrukt.
- Cultuur is een grondrecht. In artikel 23 van de Belgische grondwet staat geschreven dat ieder persoon recht heeft op culturele en maatschappelijke ontplooiing.
- Het AVA gaat uit van het fundamenteel recht op mondigheid. Cultuurparticipatie biedt recht van spreken. Deelname aan cultuur stelt een mens in staat om zichzelf en de wereld rondom zich in vraag te stellen, om in relatie te treden met de omliggende samenleving.
- Burgerschap is een multidisciplinair gegeven en houdt rechtstreeks verband met cultuur. Cultuur is een geheel van elementen dat de relatie met de wereld vormgeeft,

¹ *Algemeen Verslag over de Armoede*, ATD Vierde Wereld België en de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten (Afdeling Maatschappelijk Welzijn), Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1994, p. 295.

² AVA, p. 296-297.

³ AVA, p. 298.

het verbindt alle aspecten van het leven. Cultuur is een drijvende kracht voor democratie.

Het Algemeen verslag over de Armoede, 10 jaar later

De vaststellingen en aanbevelingen uit het AVA blijven, ondanks de verschillende maatregelen en initiatieven, in belangrijke mate gelden. Na 10 jaar AVA zijn bij vele mensen de ogen geopend. Maar de belangrijkste vaststelling – en dat blijkt ook uit meerdere onderzoeken – blijft bestaan, namelijk dat het recht op culturele en maatschappelijke ontplooiing bij vele armen nog steeds geen verworvenheid is.

1. Concepten

- Tien jaar na het AVA, zijn er nog een heel aantal gedachten en concepten overeind gebleven. Het concept 'cultuur' blijft – net zoals in het AVA – een breed op te vatten notie. Cultuur betreft een belangrijk deel van ons leven. Cultuur is intrinsiek veranderd: de scheiding hoogcultuur-laagcultuur verval. In deze post-industriële maatschappij zijn we toe aan een grondige aandacht voor allerlei culturele aspecten van het menselijk bestaan. Cultuur is dan ook een zeer belangrijk departement voor regeringen.⁴
- UNESCO wil afstand nemen van een dominante middengroepvisie op cultuur en omschrijft cultuur als 'alles wat een samenleving of groep kenmerkt en elk menselijk wezen zijn identiteit geeft'. Dat omvat – buiten de kunsten en de letteren – de levenswijze, fundamentele rechten van de mensen, waarden, tradities en geloof. (...) Alle groepen in de samenleving kennen cultuur. Het cultuurbeleid is dus best gericht naar de gehele bevolking in haar diversiteit. Anderzijds is hier geen sprake van een aparte 'armoedecultuur'. Iedereen heeft verschillende ervaringen en draagt op diverse momenten van zijn/haar leven bij tot één of andere cultuur. In hoeverre wordt er vandaag aandacht besteed aan het documenteren van brede lagen van de bevolking, aan het erkennen en zichtbaar maken van diverse subculturen en groepen?
- Cultuur komt tot stand in de uitwisseling met anderen en met de omgeving, in de interactie tussen verschillende groepen en werelden. Hoe kunnen we effectief tegemoet komen aan dit begrip van 'interculturaliteit'?
- In een algemene sfeer van neo-liberalisme en privatisering, kunnen we opmerken dat culturele producten steeds vaker vernauwd wordt tot 'consumptiegoed'. Cultuur zelf wordt een markt. Welke gevolgen heeft dit voor sociale en culturele uitsluiting?

⁴ Pinxten, R., *Sociaal en artistiek, politiek emancipatorisch en maatschappijvormend. De burger betrokken bij het beleid*, in : *Kunst(s) maken*, 2002. (<http://www.cdkd.be>)

2. Mensen die in armoede leven

“Armoede maakt het leven van mensen tot een noodtoestand. Die is zo ingrijpend dat mensen vooral op het heden gericht moeten letten.”⁵

- Ten eerste is het belangrijk te erkennen dat we vandaag geconfronteerd worden met een heterogene groep als we spreken over ‘mensen die in armoede leven’. Armoede kent geen grenzen en treft steeds meer verschillende sociale groepen. Ook mensen die een arbeidsinkomen genieten, hebben soms te kampen met armoede. Daarnaast denken we aan personen die slachtoffer werden van sociale ongevallen (overlijden, gezinsbreuk, faillissement, dakloos...) en ook het groot aantal jongeren in armoede. Armoede treft ook een groot aantal economische en politieke vluchtelingen. Hoe kan cultuur tegemoet komen aan deze heterogeniteit?
- Het begrip ‘cultureel kapitaal’ van Bourdieu werd in het AVA beschouwd als één van de meest fundamentele redenen beschouwd voor de non-participatie van mensen aan cultuur (Het cultureel kapitaal is het geheel van kennis, gewoonten, opvoeding en middelen dat een mens gedurende zijn leven verwerft.) Tot op vandaag komt het opleidingsniveau in diverse onderzoeken als belangrijke determinant voor cultuurdeelname naar voren. Het opleidingsniveau hangt dan weer samen met andere determinanten zoals de opleiding van de ouders, de aard van de opvoeding of het sociaal milieu. De vraag is hier of het concept van cultureel kapitaal niet al te vaak als te deterministisch opgevat wordt. Is het immers ook niet belangrijk te benadrukken dat elk individu over de mogelijkheid beschikt om zijn of haar eigen leven vorm te geven en te veranderen?

3. Participatie aan cultuur

Als we spreken over participatie aan cultuur, gaat het enerzijds over de toegankelijkheid van het culturaanbod en anderzijds over het zelf actief opbouwen van cultuur. Beide zijn van fundamenteel belang. We kunnen ons echter de vraag stellen of het laatste aspect, de actieve participatie, niet al teveel in de schaduw is blijven staan bij de initiatieven die de laatste 10 jaar genomen werden op het vlak van cultuurparticipatie.

3.1 Verhoging van de participatie: enkele initiatieven

Een aantal maatregelen en initiatieven om cultuurparticipatie te verhogen zijn de laatste tien jaar (en soms ook vroeger) tot stand gekomen. In het bestek van deze nota kunnen we geen uitputtende lijst van alle initiatieven opnemen. We noemen er enkele op federaal niveau, voor de Vlaamse en de Franse Gemeenschap.

⁵ Getuigenis uit: Antwerps Platform Generatiearmen (APGA), *Haalbare cultuur voor iedereen*, oktober 2002, p. 15

Federaal

- Reeds voor het AVA kregen bibliotheken en culturele centra de opdracht toegeschreven de culturele participatie van de bevolking te verhogen.
- Als reactie op het AVA lanceerde de Koning Boudewijnstichting in 1996 samen met de vzw Kunst en Democratie en Culture et Démocratie een projectoproep 'ART 23*'. De projectoproep was gericht naar sociaal-artistieke projecten 'waarbinnen een intense samenwerking bestaat tussen het artistieke en het sociale'.
- Sinds 2003 krijgen OCMW's extra middelen voor de bevordering van de culturele en sportieve ontplooiing van hun cliënten. Kunst en Democratie/Culture et Démocratie deed onderzoek naar de besteding van deze middelen. Uit de resultaten bleek onder andere dat er deskundigheid moet opgebouwd worden, dat samenwerking met andere gemeentelijke diensten een sleutelwoord is. Men kan zich ook afvragen of deze materie al dan niet past binnen de opdracht en de bevoegdheden van het OCMW. (zie verder 4.3)

Hoe kan meer kruisbestuiving en samenwerking tussen de Vlaamse en Franse Gemeenschap tot stand komen?

Vlaamse Gemeenschap

- Van 2000 tot 2005 gaf de Vlaams minister van Cultuur financiële ondersteuning aan sociaal-artistieke projecten. Deze aparte subsidiëring zal vanaf 2006 worden opgenomen in het lokale cultuurbeleid, het kunstendecreet en het decreet op cultureel erfgoed.⁶ Een evaluatie⁷ van de projecten tot 2003 toont aan dat er sprake is van een steeds meer doorgedreven artistieke benadering. Er is ook een verschraving van de doelgroep (vooral projecten voor jongeren). Het artistieke lijkt echter ten koste te gaan van het sociale. Steeds minder projectsubsidies gaan naar initiatiefnemers uit de welzijnssector, laat staan uit de armoedesector. Daardoor is ook de oorspronkelijke bedoeling van de subsidies teloorgegaan. Dit pleit voor meer samenwerking tussen cultuur en welzijn. De budgetten zouden evenwichtig verdeeld moeten worden over beide sectoren (zie verder punt 4).
- Er is het fonds ter verhoging van de cultuurparticipatie, of de zogenaamde '80/20-regel'. Bedoeling is de verruiming van de cultuurparticipatie. De sociale organisaties staan in voor de toeleiding en de omkadering, de Vlaamse Gemeenschap komt 80 procent tussen in de kostprijs, tickets en vervoer. De overige 20 procent betaalt de deelnemer zelf. Het fonds is een 'middel tot' en geen doel op zich. Maar de omkadering en toeleiding, bedoeld in deze maatregel, werd amper in praktijk omgezet. Het gaat eigenlijk om een louter financiële tegemoetkoming en dus geen omkadering van toeleiding, zoals de overheid het voorstelt. Uit onderzoek is gebleken dat de participatie van mensen in armoede evenredig is met de actieve toeleiding die er op het terrein gebeurt.

⁶ voor meer info: <http://www.wvc.vlaanderen.be/regelgevingcultuur/wetgeving/kunstendecreet/index.htm>

⁷ Van Looveren M., *Genese van sociaal-artistieke projecten*, onuitgegeven manuscript, Vrije Universiteit Brussel, 2004.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

- Ook op lokaal vlak bestaat een grote verscheidenheid aan kortingspassen: gemeentelijke kortingskaarten, gratis toegangskarten via het OCMW, de cultuurwaardebou... Ondanks deze maatregelen, blijft de vraag of er geen kortingssysteem mogelijk is waarin de keuzevrijheid voldoende groot is, en vooral geen stigmatisering in de hand wordt gewerkt.
- Van 1996 tot 2003 werden er vanuit het Sociaal Impulsfonds (SIF) middelen besteed aan cultuur. Het werken aan de revitalisering van de steden en de gemeenten, op alle verschillende levensdomeinen (waaronder ook het sociaal-culturele) waren een vereiste. In 2003 werd het SIF afgeschaft en grotendeels overgebracht naar het Stedenfonds⁸. Hooguit een paar procenten van de SIF-middelen werd echter besteed aan cultuur. Uit onderzoek bleek dat bij een zeer beperkt aantal projectindieners de kansarmoedebestrijding centraal stond.⁹ We zien vandaag een ontwikkeling waar meer en meer de subsidies geregeld worden op lokaal niveau. De Vlaamse overheid moet op een of ander manier bewaken dat de middelen gebruikt worden waarvoor ze bedoeld zijn.

Voor de Vlaamse Gemeenschap zijn de mogelijkheden tot deelname aan en opbouw van het culturele leven, voor mensen in een achtergestelde situatie - althans in kwantiteit - sterk toegenomen de laatste jaren. Daartegenover staat wel dat de projecten zich concentreren in stedelijke ruimtes eerder dan in plattelandsgebieden, waardoor participatie aan het culturele leven nog niet geografisch verspreid is en de bereikbaarheid van het culturele aanbod niet voor iedereen even gemakkelijk is.

Franse Gemeenschap

- Article 27 is ontstaan in 1999 op initiatief van de actrice Isabelle Paternotte in samenwerking met Roland Mahauden, directeur van het Théâtre de Poche. Vanuit de realiteit van halfvolle theaterzalen gaven ze aan dat een groot publiek wordt uitgesloten om financiële en/of psychosociale redenen. Dankzij Article 27 kunnen personen met een laag inkomen culturele in Brussel en in de Franse Gemeenschap manifestaties bijwonen voor het bedrag van 1,25 euro. Er bestaan sinds kort ook lokale cellen, verantwoordelijk voor Article 27.
- Les Centres d'expression et de créativité. Deze centra werden reeds 20 jaar geleden ontwikkeld. In deze CEC zien we twee verschillende soorten initiatieven opduiken: 'des ateliers ouverts' in buurten en wijken en 'des prestations de services' op vraag van verschillende instituties (scholen, sociale diensten, ziekenhuizen, gevangenissen, 'zones d'éducation prioritaire'...).
- Les organisations d'éducation permanente. Deze zijn voortgekomen uit de sociale strijd voor onder andere vrouwenrechten, vrede, mensenrechten, milieu, alfabetisering... Globaal gezien wilden deze organisaties de publieke opinie sensibiliseren en mensen vormen zodat ze zich hergroeperen en een

⁸ <http://www.paulvangrembergen.be/article.php?persberichten/2002/12/9/6#>

⁹ Vranken, J., Geldof, D. & Van Menxel, G.(eds)(1999), *Armoede en Sociale Uitsluiting. Jaarboek 1999*, Acco, Leuven/Amersfoort.

gemeenschappelijk draagvlak creëren voor hun eisen. Het decreet van 1967 voorziet bijkomende middelen voor de organisaties die werken in buurten en wijken. Hier gaat het voornamelijk om structuren die zich inzetten in de strijd tegen armoede en sociale uitsluiting aan de hand van culturele middelen en/of integratieprogramma's.

- Le théâtre-action: Vijftien gezelschappen ('compagnies œuvres'). Theater wordt hier beschouwd als een middel tot expressie, een mogelijkheid tot bewustmaking van en communicatie tussen gemeenschappen in buurten en wijken.

Voor de Franse Gemeenschap gaat het vaak om initiatieven die opgezet zijn door burgers zelf en openstaan voor iedereen. In ieder geval bestaat er een wijd verspreid aanbod van kleine culturele initiatieven ten behoeve van mensen die in armoede leven. Er is echter groot gebrek aan politieke coherentie. De versnippering van de verschillende acties getuigt van een isolement van de organisaties, van een gebrek aan overzicht, coördinatie, communicatie, informatie en overleg. Daardoor en ook door een gebrek aan budgettaire middelen, blijven vele projecten in de marge bestaan en zijn ze vaak erg kortstondig.

Het AVA heeft een dynamiek op gang gebracht, waarin verschillende partners de zorg om culturele uitsluiting op zich hebben genomen. Meer en meer artiesten willen zich inzetten voor specifieke publieken.¹⁰ Ook de culturele instellingen en 'les services éducatifs' werken steeds vaker aan publieksverbreding en -verdieping. De inzet op dit vlak blijft echter nog te bescheiden. Het gaat vaak om tijdelijke initiatieven. Er is dus nog heel wat werk voor de boeg om van een brede cultuurparticipatie een realiteit te maken.

3.2 De toegankelijkheid van het cultuuraanbod

Hoewel er maatregelen en initiatieven genomen werden om het cultuuraanbod toegankelijker te maken, blijven een aantal drempels tot culturele participatie nog steeds bestaan. Culturele instellingen hebben hun deelnamekost nog niet afgestemd op de haalbaarheid voor arme mensen. Er blijft nog steeds een belangrijke financiële drempel bestaan!¹¹ Het aanbod gratis maken zou echter ook geen oplossing zijn. Er gaat vandaag nog te eenzijdig aandacht naar het financiële aspect van cultuurparticipatie en er blijft een groot tekort aan toeleiding naar en ondersteuning van de projecten en instellingen zelf, terwijl dat juist de basis is voor een brede participatie. Er zijn heel wat andere factoren die de deelname aan cultuur blijven belemmeren. Het gaat naast een beperkt geldbudget, over een beperkt tijdsbudget, onvoldoende toegang tot en zicht op beschikbare informatie over het culturele aanbod en over het (letterlijk) bereiken van het

¹⁰ Zie inventaris met 240 artiesten op de website van Culture et Démocratie <http://www.cdkd.be>, die voorstellen doen voor artistieke workshops en begeleiding van projecten 'op maat', waar men beroep op kan doen.

¹¹ Van Looveren, M., *Genese van sociaal-artistieke projecten, onuitgegeven manuscript*, Vrije Universiteit Brussel, 2004.

aanbod, de beperkte ervaring in het verwerken van de inhoud en het moeilijk kunnen loslaten van kinderen en/of partner. Minder zichtbare belemmeringen spelen een belangrijke rol. Deze zijn veel complexer, omdat het gaat over diepgewortelde gevoelens van zich minder voelen dan anderen of over het ontbreken van cultuurstimulerende contacten binnen het netwerk van mensen.¹² Hoe kunnen deze drempels weggewerkt worden? Hier geven we reeds enkele voorstellen, aanbevolen door verenigingen waar armen het woord nemen:

- Armoedeverenigingen die zelf artistieke projecten uitwerken, zouden hiervoor financiële ondersteuning moeten krijgen.
- De toegang tot 'commerciële vormen' van cultuur is nog te beperkt. Waarom de bestaande maatregelen – zoals de 80/20-regeling en Article 27 – niet uitbreiden naar films, musicals, enzovoort? Zelf kunnen kiezen uit het aanbod is van belang om echt van participatie te kunnen spreken.
- Een elektronische kaart (bijvoorbeeld gekoppeld aan de sis-kaart) voor iedereen, ter vervanging van bestaande kortingsystemen, geeft de kans om toegangsprijzen in functie van inkomen te voorzien. Best is in deze vrijetijdspas het gebruik van openbaar vervoer inbegrepen.
- Er is behoefte aan meer informatie over cultuur en vrije tijd, geschreven in een toegankelijke taal en te consulteren op bereikbare plaatsen. Een routebeschrijving voor openbaar vervoer en een grotere bekendmaking van het aanbod van kinderopvang kunnen ook helpen.
- Er is nood aan effectieve toeleiding en ondersteuning. Cultuurconsulenten spelen hier een cruciale rol. De educatieve diensten van cultuurhuizen zouden zich meer specifiek moeten richten naar mensen in armoede (via verenigingen die met armen werken). In het onderwijs en via het verenigingsleven moet meer tijd en aandacht gaan naar het aspect cultuur.
- Extra middelen zijn vereist. Verschillende verenigingen waar armen het woord nemen organiseren actieve toeleiding. Dit gebeurt echter bovenop hun 'reguliere' taakopdracht, zonder dat ze daar extra financiële middelen voor ontvangen. Toch is actieve toeleiding heel arbeidsintensief.

Hoe bereiken we mensen die niet georganiseerd zijn, die niet aangesloten zijn bij verenigingen of die de weg naar instellingen als OCMW niet kennen? Er is nood aan pro-actieve toenadering van de meest geïsoleerden. Men zou bijvoorbeeld een laagdrempelige dienst kunnen voorzien, waar kortingen en allerlei informatie ook toegankelijk zijn voor mensen die niet naar het OCMW gaan (zoals mensen die ondanks hun arbeidsinkomen toch arm zijn).

¹² Haesendonckx, C., *Recht op Cultuur.*, vzw Recht-Op, 2001, Antwerpen.

3.3 Actieve participatie

“Meedoen aan cultuur heeft voor ons een hele nieuwe wereld doen opengaan. We leren ook terug leven en krijgen opnieuw zelfvertrouwen. We geloven weer dat er ook voor ons een toekomst is.”¹³

- Met de term ‘actieve participatie’ willen we benadrukken dat het erg belangrijk is dat mensen die in armoede leven zelf mee cultuur kunnen opbouwen (zoals het in het AVA wordt gezegd) en zelf hun verhalen kunnen vastleggen en naar buiten brengen. De Vierdewereldgroep ‘Mensen voor Mensen’ verwoordt dit als volgt: *“Vanuit onze groep werd reeds verschillende malen ingegaan op een (laagdrempelig) sociaal-artistiek aanbod van de vzw Steunpunt Welzijn. Eerst via het project ‘Met Eigen Woorden’ en recent via het nieuwe project ‘Uitbelicht’ krijgen mensen met armoede-ervaring die nooit eerder de kans hadden zich cultureel te uiten, via woordkunst en andere kunstvormen, de kans creatief naarbuiten te brengen wat diep in hen leeft. Meedoen aan zo’n project betekent voor de deelnemers veel meer dan wat er te zien valt op het podium. Het haalt hen uit hun isolement, brengt onvermoede talenten naar boven en bevestigt mensen in hun eigenwaarde. Het maakt hen sterker om ook ‘in het gewone leven’ stappen te durven te zetten. Dergelijke projecten zijn van onschatbare waarde in de armoedebestrijding, precies omdat er gewerkt wordt met de positieve krachten in mensen! ... Mensen die zelf meedoen aan ‘actieve cultuuropbouw’, ontdekken vaak gaandeweg een honger ‘naar meer’ en meer dan eens groeit er zo, ongemerkt, toeleiding tot andere vormen van cultuur...”¹⁴*
- Actieve participatie bevordert ook ‘passieve participatie’: het doet je zin krijgen om naar voorstellingen en andere culturele evenementen te gaan kijken. Cultuurparticipatie omvat een veel breder actieterrein dan alleen de toegankelijkheid van het bestaande cultuuraanbod. Het gaat niet enkel om cultuur voor en met, maar ook door mensen die in armoede leven. Zoals eerder reeds gezegd leven we vandaag in een context waarin cultuur steeds meer opgevat wordt als een consumptiegoed. De emancipatiedimensie – die net eigen is aan cultuur – lijkt uit de mode.
- Actieve cultuurparticipatie maakt ook actief burgerschap mogelijk, zodat mensen in armoede terug volwaardig deel kunnen uitmaken van de maatschappij. Vele projecten blijven zich echter enkel en alleen richten op de achtergestelde groepen. Rik Pinxten wijst hier op het gevaar van stigmatisering, met gettoïsering als gevolg¹⁵. Doorstroming van specifieke initiatieven naar ruimere verbanden is nodig.
- We willen ook de aandacht vragen voor de notie ‘participatie’ op zich. Het is niet onbelangrijk stil te staan bij het begrip zelf en de vraag te stellen hoe we ‘(cultuur)participatie’ best kunnen begrijpen, zodat bijvoorbeeld een paternalistische

¹³ Uit : APGA, *Haalbare cultuur voor iedereen*, oktober 2002, p.17.

¹⁴ Bijdrage vanuit de Vierdewereldgroep ‘Mensen voor Mensen’ vzw – Aalst, naar aanleiding van een overlegmoment aangaande deze discussienota.

invulling ervan voorkomen kan worden. Participatie mag niet dwangmatig worden. Het gaat erom de keuze open te houden voor iedereen.

4. Samenwerking

- Het belang van cultuurparticipatie voor iedereen wordt steeds meer erkend. De beleidsaandacht is onmiskenbaar gestegen. Kortom, cultuur is uitgegroeid tot een reëel aandachtspunt van zowel het centrale als het lokale beleid. Dat is, net tien jaar later, een positieve evolutie. Eerder negatief is de vaststelling dat de afstand tussen de culturele voorzieningen en de kwetsbare groepen vrij groot blijft. Globaal gezien, zijn er nog teveel kleine, versplinterde maatregelen. Er is een tekort aan bindkracht. Overheden op verschillende niveaus moeten op zoek naar een gemeenschappelijke visie, een rode draad.
- Er moet ook gezocht worden naar een goed evenwicht tussen bottom-up en top-down: enerzijds is een eenduidige regelgeving op bovenlokaal niveau vereist, anderzijds mag deze de flexibiliteit op lokaal niveau niet aan banden leggen.

4.1 Samenwerking met mensen die in armoede leven

Er is lang weinig participatie geweest van armen aan de beleidsvorming.

In de Vlaamse Gemeenschap werd met het Vlaams armoededecreet van maart 2003 reeds een stap in de goede richting gezet. Dit decreet legt de legale basis voor het Vlaams Netwerk voor Verenigingen waar Armen het Woord nemen. Voor de eerste maal wordt het Vlaams Netwerk betrokken in het opstellen van een Vlaams actieplan. In dit decreet wordt tevens de 'opgeleide ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting' een decretaal bestaande functie. Tot hiertoe is er nog geen ervaringsdeskundige werkzaam in de culturele sector. Anderzijds toont de praktijk ook aan dat de inschakeling niet altijd vanzelfsprekend is. Er moet bijvoorbeeld een duidelijke afbakening zijn van de rol die deze mensen opnemen.

Op sommige plaatsen koos men voor een soort van overleggroep, waarin verschillende actoren betrokken zijn en waarbij een bredere participatie van mensen die in armoede leven kan opgebouwd worden.

Via de participatie van een vereniging of van een ervaringsdeskundige wordt het 'onbekende' perspectief van leven in een armoedesituatie in organisaties en beleid binnengebracht. Een belangrijke valkuil is hier dat de participatie een puur formele aangelegenheid blijft. Het nut van deze participatie gaat verloren als men de manier van vergaderen bijvoorbeeld niet aanpast.

4.2 Bovenlokaal beleid

- Om effectief werk te maken van een brede participatie door mensen die in armoede leven werden door de overheid een aantal overleggroepen en samenwerkingsverbanden opgericht. In de Vlaamse Gemeenschap bestaat het 'Permanent Armoede Overleg', en in de Vlaamse actieplannen voor 'armoedebestrijding' wordt telkens een onderdeel aan cultuur besteed.
Op federaal niveau is er het nationaal actieplan (NAPincl.) en de interministeriële conferenties (een permanente samenwerkingsstructuur tussen de federale Staat en de Gemeenschappen en Gewesten, om de coherentie van de maatregelen inzake armoedebestrijding te waarborgen).
- Toch moeten we de inspanningen van de overheid steeds blijven bevragen op hun effectiviteit. De veelvuldige, maar tijdelijke filmtickets, die de overheid ter beschikking stelde, bewijzen de gestegen beleidsaandacht voor cultuurparticipatie, maar leveren geen structurele of duurzame veranderingen op. Het kan best gaan om initiatieven op lange termijn, gedragen door meerdere partners. Vele dingen gebeuren te eenmalig.
- Cultuur is een recht. Om dit in praktijk om te zetten is een meer uitgesproken en gedeelde verantwoordelijkheid nodig van verschillende sectoren. Vraag is of nieuwe interacties niet beter gedragen worden door een crossover-werking van departementen. Samenwerking, netwerkvorming en cross-overs zijn sleutelwoorden voor een effectieve strijd tegen armoede en sociale uitsluiting en voor het werken aan een brede cultuurparticipatie. Hierbij kan een financiële reserve samengelegd worden voor laagdrempelige pilootprojecten en initiatieven.
- Zowel op gemeenschapsniveau, als ook op federaal niveau zou een meer coördinerende en controlerende rol kunnen opgenomen worden voor een juiste besteding van de subsidies op lokaal niveau.
- Er moet een meer evenwichtige verdeling van de budgetten voor cultuurparticipatie komen tussen de sociale en de culturele sector.
- Op bovenlokaal niveau is het eveneens nodig een grotere plaats in te ruimen voor een publiek en politiek debat. Enkele voorbeelden van debatonderwerpen:
 - Toeleiding van mensen in armoede naar cultuur vraagt veel tijd en inspanning. Bij het verdwijnen van buurthuizen luidt de vraag wie de rol van 'toeleider' kan overnemen: de culturele of de welzijnssector, of kan een school uitgroeien tot een buurtfunctie?
 - Welke vormingsconcepten bieden ruimte aan persoonlijkheidsontwikkeling, gemeenschapsvorming en culturele emancipatie?
 - Hoe kunnen vorming en cultuur bijdragen aan meer sociale cohesie en gemeenschapsvorming?
- Het gaat er niet zozeer om aparte regelgevingen te ontwikkelen dan wel elke bestaande regelgeving te toetsen op haar transversaliteit. Daartoe kan elk kabinet een raadgever aanstellen, die de andere domeinen in zijn/haar kabinet binnenbrengt.

- In de praktijk is er amper kruisbestuiving tussen initiatieven en maatregelen aan Franstalige zijde enerzijds en aan Vlaamse zijde anderzijds. Ook hier geldt de noodzaak van overleg.

4.3 Lokaal beleid

- Wat betreft de Franse Gemeenschap is er weinig tot geen samenwerking op lokaal niveau. Uitzondering zijn de 'bibliothèques publiques' en de culturele centra. Er is een gebrek aan culturele infrastructuur, op maat van buurten, gemeenten en steden.
- Voor de Vlaamse Gemeenschap is er het decreet lokaal cultuurbeleid¹⁶ (13 juli 2001). Hiermee krijgen gemeenten de kans om een kwalitatief en integraal cultuurbeleid te ontwikkelen, op maat van de gemeente. Als een gemeente instapt in het decreet, engageert ze zich om een beleidsplanningsproces op te starten waarbij de verschillende lokale culturele actoren worden betrokken. Een cultuurbeleidscoördinator moet dan worden aangesteld. Voor de uitvoering van dit gemeentelijk cultuurbeleidsplan voorziet het decreet in een supplementaire subsidie van 1 euro per inwoner voor de ondersteuning van bijzondere en vernieuwende initiatieven. Deze supplementaire subsidie biedt mogelijkheden op vlak van kansarmoedebestrijding. Hoe kunnen gemeenten hier gestimuleerd worden? Zoals reeds gezegd kan een meer coördinerende rol op bovenlokaal niveau van belang zijn.
- Iemand die kennis heeft van de sectoren (cultuur, onderwijs, welzijn...) zou de verschillende betrokken actoren kunnen samenbrengen voor overleg en samenwerking. Dit zou mogelijks tot het takenpakket van de cultuurbeleidscoördinator kunnen behoren.
- Er is verwarring over de rol van het OCMW. Enerzijds is het een instrument in het kader van de actieve welvaartsstaat. Maar daarnaast krijgt het OCMW – via extra middelen voor cultuurparticipatie – eveneens een sociaal-educatieve functie. Sommigen benadrukken dat dit past in het concept van maatschappelijke integratie. Anderen wijzen erop dat cultuurparticipatie niet verplicht mag zijn en vragen zich af of er niet eerder bijkomende middelen moeten gaan naar een kwaliteitsvolle basisdienstverlening (onthaal en begeleiding). Algemeen wordt gesteld dat partnerschap op lokaal vlak cruciaal is. Het OCMW moet werk maken van een netwerk van relaties met andere instanties op lokaal niveau, zodat meer mensen op een meer integrale manier ondersteund worden.
- De rol van scholen en vormingsinstellingen is cruciaal. Zij vormen een belangrijke stimulator om mensen te laten genieten van cultuur en zelf cultuur te laten opbouwen. Er bestaat (ook in het beleid) het concept van 'brede school', dat duidt op een netwerk tussen school, culturele centra, bibliotheken en sportclubs...

¹⁶ <http://www.wvc.vlaanderen.be/lokaalcultuurbeleid/gemeenten/index.htm>

“Het is belangrijk dat de school de jongeren van cultuur laat proeven. De overheid moet daarvoor zorgen.”¹⁷

- Ook buurt- en wijkgericht werken vergroot de slaagkansen om bewoners actief te betrekken bij het culturele leven. Lokale of wijkgerichte cultuurcentra spelen hier een belangrijke rol.

4.4 Een gedeelde verantwoordelijkheid van verschillende sectoren

Nu is er frequent sprake van verkokering. Wat in de ene sector gebeurt, wordt niet meer afgewogen tegen wat in de andere sector plaatsvindt. We willen in deze nota de noodzaak van een cross-overbeleid extra in de verf zetten. Armoede is een kwestie van alle levensdomeinen. Als je alleen al kijkt naar de sectoren onderwijs, welzijn en cultuur, zijn er een aantal concrete raaklijnen te bemerken. Denken we hier aan de vraag hoe binnen onderwijs en verenigingen meer aandacht kan gaan naar cultuur, of de vraag naar oprichting van wijkgerichte cultuurcentra en de noodzaak van de vertegenwoordiging van een persoon die in armoede leeft in bijvoorbeeld de raad van bestuur van een cultureel centrum... Maar ook cross-overs met volksgezondheid, inburgering, sociale economie... zijn nodig.

Deze cross-overs gelden ook op het lokale niveau. Er moet samenwerking komen tussen actoren uit verschillende sectoren. Het lokale netwerk kan bestaan uit scholen, bibliotheken, buurtwerkingen, socio-culturele initiatieven, jeugdwerkinitiatieven, sportclubs... Op lokaal vlak is er potentieel veel mogelijk, een cross-overbeleid is goed haalbaar. Er is immers niet zozeer behoefte aan nieuwe initiatieven. Alle competenties zijn lokaal aanwezig. De uitdaging bestaat erin om de betrokkenheid van alle bevolkingslagen te vergroten via een nieuwe bemiddeling tussen de bestaande competenties. De lokale overheid kan haar aandacht voor participatie-initiatieven verhogen, middelen toekennen en fungeren als agendasetter.

Aalst als voorbeeld

Het zoekproces in Aalst kan beschouwd worden als een soort 'pilotproject'. Het is een voorbeeld van efficiënt en doordacht samen-werken. Al de gemeentelijke partners werden er samen aan tafel gebracht: de voorzitter van het OCMW, het diensthoofd van de sociale dienst, een vijftal maatschappelijk werkers, de cultuurbeleidscoördinator, iemand van 'Schulden op school', een aantal personen van Vierdewereldgroep 'Mensen voor Mensen' (de vereniging waar armen het woord nemen) en Steunpunt Welzijn (de vereniging die onder meer sociaal-artistiek actief is), een verantwoordelijke van het cultuurcentrum, van de Jeugddienst en van de dienst 'Integratie'. Men is nu gekomen op een punt dat men een gedragen visie en gezamenlijke doelstellingen kan uitschrijven met daaraan gekoppeld concrete acties.

¹⁷ Uit : APGA, *Haalbare cultuur voor iedereen*, oktober 2002, p.24

5. Lacunes

Methodologie

Vele organisaties en verenigingen zijn van goede wil, maar weten niet hoe men concreet te werk moet gaan. Kortom, er is een gebrek aan methodiekontwikkeling, good practices, omkadering...

Vorming

Ten eerste zou er in het brede veld van educatie en vorming meer aandacht moeten gaan naar cultuur. In de integrale ontplooiing van mensen heeft cultuur een niet onbelangrijk aandeel. Ten tweede is vorming voor begeleiders nodig. Ofwel zouden we kunnen vertrekken van de bestaande opleidingen en kijken welke sociale aspecten binnengebracht moeten worden in de culturele opleidingen en omgekeerd welke culturele aspecten aan bod moeten komen in de sociale opleidingen. Of misschien is een heel nieuwe opleiding nodig die deze twee aspecten combineert, een opleiding voor mensen die in hun beroep zowel met sociale als met artistieke en/of culturele aspecten geconfronteerd worden. De vraag is dan in welke context dit moet gebeuren en waar we de middelen daarvoor moeten zoeken.

Ontmoeting tussen sociale en culturele werkers

Momenteel bestaan er soms spanningen tussen sociale werkers en culturele werkers. Het is vaak zo dat de één wel over de middelen beschikt maar niet over de nodige expertise en competenties of omgekeerd. Hoe kan men hier bruggen leggen en ontmoeting stimuleren?

(In dit verband werden de "Ontmoetingsdagen" georganiseerd door Article 27 en Culture et Démocratie en de Franse Gemeenschap)

Onderzoek

Volgende leemten kwamen in het AVA rechtstreeks of onrechtstreeks aan bod en zijn tot op vandaag nog niet ingevuld:

- De nood aan een vergelijkend onderzoek naar en evaluatie van de initiatieven en maatregelen aan Franstalige en Vlaamse zijde.
- Onderzoek naar de rol die de geschreven en audiovisuele pers vervult in de opinievorming, inzake armoede¹⁸.

¹⁸ Zie reeds een bijdrage van Van de Velde M., Van Gorp B., Blow H., *De beeldvorming van armoede in televisiereportages. Bij wie wordt de schuld gelegd?*, in: Vranken J., De Boyser K., Dierckx D., *Armoede en sociale uitsluiting, Jaarboek 2004, Acco, Leuven/Voorburg*, p. 187-205.

Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting

"We willen dat armoede op een meer positieve manier in beeld komt... niet alles wat we niet kunnen of niet hebben, maar wel wat we allemaal doen opdat onze kinderen het beter zouden hebben dan wij..."¹⁹

- In het AVA vermeldt men het verband tussen recht op 'cultuur' en gezondheid. Deze relatie zou nog verder onderzocht kunnen worden.
- Gegevens over de participatie van armen in raden, (culturele) instellingen en structuren.

¹⁹ APGA, *Haalbare cultuur voor iedereen*, oktober 2002, p.18.